

Kamil Orłowski¹

BLISKI WSCHÓD 1948 – WOJNA O NIEPODLEGŁOŚĆ IZRAELA.

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie genezy oraz przebiegu pierwszej wojny izraelsko – arabskiej, z uwzględnieniem powiązanych z nią wydarzeń w regionie Bliskiego Wschodu. Ponadto w artykule, autor chciałby uwzględnić analizę skutków i konsekwencji społecznych wywołanych opisywanymi wydarzeniami.

Słowa klucze: wojna izraelsko – arabska, wojna o niepodległość Izraela, Izrael, Żydzi Arabowie, Palestyńczycy, Bliski Wschód

WSTĘP

Bliski Wschód leżący na styku trzech kontynentów, Afryki, Azji i Europy, odegrał znaczącą rolę w historii świata. Poza miejscem pojawienia się pierwszych cywilizacji oraz powstania wielkich religii monoteistycznych, region ten stał się polem wielkich bitew i wojen pomiędzy różnymi nacjami. W czasach współczesnych konflikt na Bliskim Wschodzie koncentruje się na dwóch zasadniczych płaszczyznach. Pierwsza, dotycząca kontroli nad rezerwami ropy naftowej oraz związane z tym wojny w Zatoce Perskiej² oraz druga, do której będzie odnosić się niniejsza praca – uwarunkowana powstaniem Izraela i konfliktem arabsko – żydowskim.

Liczne wojny pomiędzy Izraelitami a ludami arabskimi są ściśle związane z wydarzeniami, które miały miejsce w 1948 roku na Bliskim Wschodzie. W tym czasie doszło do pojawienia się głównych przyczyn pierwszej oraz kolejnych wojen izraelsko – arabskich. Motywy sprawcze sporów, jak i ich negatywne skutki, w dużej mierze miały charakter społeczny, co doprowadziło do tego, że konflikt bliskowschodni staje się często tematem rozważań socjologicznych.

1. GENEZA WOJNY

Odwiecznym zamiarem Żydów rozproszonych po całym świecie był powrót do Ziemi Świętej, co było ściśle uwarunkowane przez religię mojżeszową, wyznawaną przez ten naród. Przez stulecia ludność żydowska żyjąca w diasporze³ była represjonowana, prześladowana, a nawet wypędzana. Częstokroć tego typu środki były

¹ Student III roku stacjonarnych studiów I stopnia kierunku Bezpieczeństwo Narodowe.

² Zob. A. Ciupiński, K. Malak, *Bezpieczeństwo polityczne i wojskowe*, s.139.

³ Diaspora – rozproszenie grup narodowych lub religijnych z dala od ojczyzny. Współcześnie pojęcie to w szczególności dotyczy Żydów, Ormianów, Chińczyków, Greków oraz Ukraińców mieszkających poza granicami swojego kraju.

wykorzystywane przez decydującą społeczność katolicką⁴. Miało to znaczący wpływ na migrację Żydów w poszukiwaniu własnego miejsca na ziemi. Należy jednak wyróżnić pewien przełom, w którym liczne grupy żydowskie zaczęły przybywać w większym stopniu do takich miast jak: Jerozolima, Hebron, Tyberad, czy też Safed, które znajdowały się na terenie Palestyny.

Pierwsza faza imigracji do Ziemi Żydowskiej, określanej mianem Syjonu⁵, była spowodowana pogromem Żydów w Rosji⁶. Podczas krwawych wydarzeń, do jakich dochodziło, spora część uciekinierów udała się za ocean, do Stanów Zjednoczonych, w celu poszukiwania lepszego życia. Natomiast inni Żydzi podążyli w kierunku Palestyny. Wkrótce, pojawiła się pierwsza żydowska kolonia na terenach Bliskiego Wschodu⁷. Zapoczątkowało to fale emigracyjne, nazywane *aliyah*⁸. Podczas pierwszej fali w 1896 roku powstała idea utworzenia państwa żydowskiego na terytorium Palestyny. Twórcą tego nurtu był Theodor Herzl⁹, który w swojej książce „Państwo Żydowskie”¹⁰ przedstawił wizję powstania państwa dostępnego dla wszystkich Żydów. W kolejnym roku, 1897, został otwarty I Kongres Syjonistyczny, na którym utworzono Światową Organizację Syjonistyczną¹¹. Miała ona na celu zwrócenie uwagi państw zachodnich na problemy Żydów, co do własnego państwa. W 1917 roku została wydana deklaracja Balfoura, poprzez którą rząd brytyjski zadeklarował pomoc w utworzeniu *narodowej siedziby Żydów, Palestyny*¹². W późniejszym czasie poprzez tą deklarację stosunki arabsko – żydowskie uległy ochłodzeniu. Społeczeństwo arabskie ostro skrytykowało nieoficjalne stanowisko rządu brytyjskiego.

Kolejne znaczące emigracje do Palestyny pojawiły się w latach: 1904-1914, 1919-1923, 1924-1931 oraz ostatnia – 1932-1948. Najważniejszymi państwami, z których napływali Żydzi były: Rosja, Jemen, Polska, kraje bałkańskie oraz w mniejszym stopniu inne kraje europejskie¹³. Do podstawowych motywów rozpoczęcia przesiedleń przez naród Dawidowy zalicza się chęć stworzenia własnego, odrębnego miejsca na świecie oraz wzmożenie, w dotychczasowych miejscach zamieszkania, ograniczeń i utrudnień dla żydowskiej działalności (głównie

⁴ Dobrym przykładem jest rok 1492, gdy doszło do wygnania Żydów z katolickiej Hiszpanii, którzy w krótkim czasie przenieśli się do Palestyny.

⁵ Syjon – określenie terytorium, które zostało wybrane przez Boga jako miejsce zamieszkania „ludu wybranego”. Od X wieku p.n.e. pojęcie *Syjon* określa południowo-wschodnie wzgórze w Jerozolimie, z czasem zaczęto nazywać tak całą Jerozolimę.

⁶ W Rosji w latach 1881-1917 nastąpił ogromny wzrost antysemityzmu. Główną przyczyną wzmagania się napaści na Żydów było zabójstwo cara Aleksandra II. Oskarżenia o zabójstwo padły na liczną w obecnym czasie społeczność żydowską zamieszkującą tereny rosyjskie.

⁷ Kolonia Petach-Tikhwa (okolice Jaffy) założona w 1878 roku.

⁸ *Aliyah* [hebr. wstąpienie] – żydowska imigracja do Palestyny, określana przez Żydów jako „powrót do ojczyzny swoich ojców”; po 1948 – imigracja do państwa Izrael.

⁹ Theodor Herzl – austriacki dziennikarz pochodzenia żydowskiego, twórca oraz główny ideolog syjonizmu.

¹⁰ Zob. T. Herzl, *The Jewish State*, 1896.

¹¹ Światowa Organizacja Syjonistyczna [ang. World Zionist Organization] – organizacja założona w 1897 roku w Bazylei z inicjatywy Theodora Hertzla, której celem było utworzenie państwa żydowskiego na terenie Palestyny oraz sprowadzenie Żydów z całego świata do tego miejsca.

¹² Deklaracja Balfoura,

http://www.jewish.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=86&Itemid=66, dostęp z dnia: 18.02.2013 r.

¹³ *Początki myśli syjonistycznej*, <http://www.izrael.badacz.org/historia/syjonizm.html>, dostęp z dnia 18.02.2013 r.

gospodarczej). Zdarzały się również przypadki prześladowań i wypędzeń, związane ze wzrostem niechęci do narodu żydowskiego. Początkowo, Arabowie byli nastawieni obojętnie do tworzonych, co raz to nowych kolonii żydowskich, które w ich przeświadczeniu stanowiły jedynie nieistotną mniejszość, którą tolerowali. Zdawało się, że „przybysze” wtapiali się w lokalną społeczność¹⁴. Z czasem jednak, krzewiące się grupy żydowskie rozpoczęły starania o uznanie ich praw do decydowania w kwestiach gospodarczych i socjalnych na równi z Arabami. Doszło do powołania reprezentacji żydowskiej w samorządach lokalnych Palestyny¹⁵.

Zmiana stosunku do nowo osiedlającej się społeczności nastąpiła pod koniec czwartej *alijah*. W 1929 roku doszło do poważnych zamieszek w głównych miastach Palestyny. Szczególnie dużym echem odbiła się masakra Żydów w Hebronie¹⁶. Pomimo tych wydarzeń, napływ narodu „wybranego” nie został powstrzymany. Żydzi nadal przybywali, głównie z krajów europejskich, wciąż w dużej mierze z Polski. Piąta *alijah* była spowodowana gwałtownym wzrostem nazizmu oraz dojściem Adolfa Hitlera do władzy w III Rzeszy Niemieckiej. Przyczyniło się to do największej migracji, liczącej około 250 tys. Żydów, którzy przybyli do Palestyny. Na Bliskim Wschodzie nastąpiło oburzenie oraz wzrost niezadowolenia strony arabskiej w związku z tak gwałtownym wzrostem liczby Żydów¹⁷. To z kolei wiązało się z wydaniem tak zwanej „Białej Księgi” przez Brytyjczyków, którzy w owym czasie pełnili pełnomocnictwo nad mandatem Palestyny, powierzonym im przez Ligę Narodów. „Biała Księga” miała na celu ograniczenie drastycznego przyrostu imigrantów oraz stabilizację sytuacji wewnętrznej¹⁸. Jednakże, pomimo wprowadzonych restrykcji prawnych oraz ciągłych sporów żydowsko-arabskich, Żydzi z różnych części globu nadal przybywali na tereny wschodniego brzegu Morza Śródziemnego. Po pięciu falach imigracyjnych populacja Żydów w Palestynie znacząco wzrosła (zob. rys. 1). W 1948 roku ich liczba wynosiła już 650 tys.¹⁹. Stanowiło to około 40% całej liczby ludności tego państwa. Napływ społeczeństwa żydowskiego z całego świata doprowadził do wymieszania kultur, religii oraz tradycji. Dzięki temu procesowi ukształtowała się złożona struktura społeczna o niejednolitej mentalności, jednak zdolna do podjęcia wspólnych i skutecznych działań dążących do osiągnięcia własnych interesów.

¹⁴ Zob. A. Bartnicki (red. nauk.), *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869-2000*, s. 507.

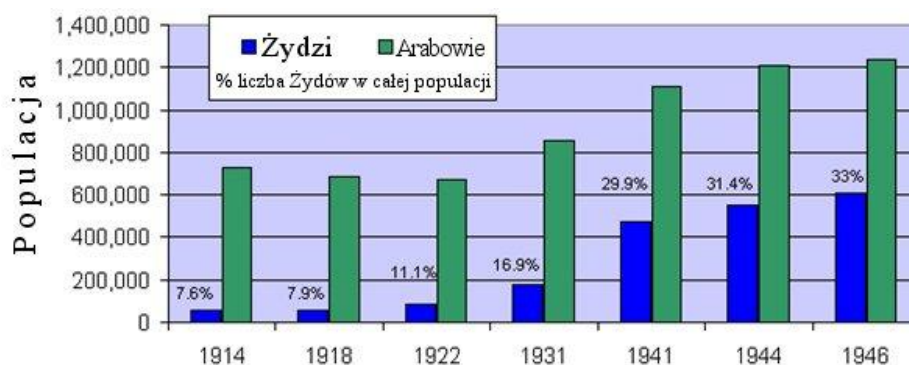
¹⁵ *Palestyna pod władzą brytyjską (1917-1948), Polityka władz mandatowych*, <http://izrael.izraelczyk.pl/?p=32>, dostęp z dnia: 20.02.2013 r.

¹⁶ Zob. A. Wronka, *Palestyna a Izrael*, <http://www.focus.pl/dodane/publikacje/pokaz/publikacje/Palestyna-a-izrael/nc/1/>, dostęp z dnia: 10.11.2012 r.

¹⁷ Napięcie w Palestynie doprowadziło do rewolty ze strony arabskiej w 1936 roku. Doprowadziło to do kolejnego pogłębienia izolacji Żydów od Arabów.

¹⁸ Naciski strony arabskiej skutkowały wydaniem przez stronę Wielkiej Brytanii tzw. „Białych Ksiąg”. W 1939 roku została opublikowana już trzecia „Biała Księga”. Zablokowała ona dostęp do Palestyny żydowskim uchodźcom z ogarniętej wojną Europy.

¹⁹ Zob. E. Rudnik, *Państwo Izrael. Analiza politologiczno-prawna.*, s. 16.

Rys. 1 Stosunek populacji Żydów do Arabów w Palestynie w latach 1914-1946.

Opracowanie własne na podstawie: źródło internetowe - www.israelipalestinian.procon.org, dostęp z dnia 26.02.2013 r.

Nieskuteczność działań brytyjskich w celu rozwiązania nasilającego się konfliktu arabsko-żydowskiego, doprowadziła do zerwania postanowień mandatu Ligi Narodów. Sprawy Bliskiego Wschodu powierzono jej następczyni – Organizacji Narodów Zjednoczonych²⁰. Spełnienie narodowych pragnień co do powrotu Żydów do Ziemi Obiecanej było bliskie spełnienia. ONZ wydała rezolucję nr 181 (zob. mapa nr 1)²¹ dotyczącą podziału Palestyny na część arabską i żydowską, w wyniku zakończenia pełnomocnictwa Wielkiej Brytanii w mandacie Palestyny²². Oficjalna proklamacja państwa Izrael nastąpiła 14 maja 1948 roku²³. O godzinie 16.00 czasu lokalnego została odczytana przez Bena Guriona Deklaracja Niepodległości państwa Izrael²⁴. Tym samym stanowiło to początek walk o miejsce państwa żydowskiego w regionie Bliskiego Wschodu. Arabowie to wydarzenie określili mianem „Wielkiej katastrofy”²⁵.

²⁰ Organizacja Narodów Zjednoczonych [ang. United Nations] – uniwersalna organizacja międzyrządowa realizująca wiele zadań, opierając się o Kartę Narodów Zjednoczonych z 26 czerwca 1945 roku, podpisanej w San Francisco.

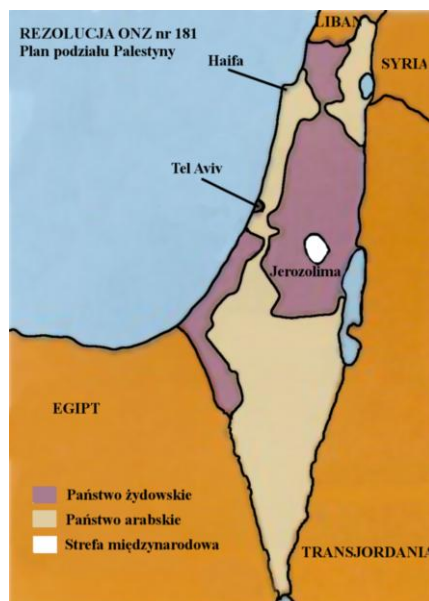
²¹ *Resolution 181: The Partition Resolution of 29 November 1947*, <http://www.1948.org.uk/un-resolution-181/>, dostęp z dnia 10.11.2012 r.

²² Zob. C. Kącki, *Izrael Informator*, s. 11.

²³ Zakończenie mandatu brytyjskiego nad Palestyną miało zakończyć się z dniem 15 maja, jednakże ze względu na to, że w ten dzień przypadał szabat, przyszłe władze Izraela nie chciały tracić czasu i ogłosiły niepodległość państwa dzień wcześniej.

²⁴ Zob. T. Mleczek, *Konflikty zbrojne Izraela cz. II – wojna o niepodległość (1948)*, http://www.mojeopinie.pl/konflikty_zbrojne_izraela_cz_ii_wojna_o_niepodleglosc_1948,3,1219837237, dostęp z dnia 23.02.2013 r.

²⁵ Zob. *Strefa śmierci* – Gazeta Wyborcza, 15 maja 1998 r.

Mapa nr 1. Opracowanie własne na podstawie: źródło internetowe –

Źródło:

http://www.unitedjerusalem.org/HISTORICAL_PERSPECTIVES/Israel_Wars_Maps___History/israel_wars_maps___history.asp#anchor1_map1947, dostęp z dnia 26.02.2013 r.

WOJNA O NIEPODLEGŁOŚĆ

Powstanie na Bliskim Wschodzie nowego państwa o tak radykalnych różnicach w stosunku do krajów ościennych wywołało ogromne oburzenie w regionie. Niepodległe państwa takie jak: Liban, Syria, Irak, Transjordania²⁶, Arabia Saudyjska oraz Jemen wypowiedziały wojnę Izraelowi²⁷. Powszechnie panuje stwierdzenie, że pierwsza wojna arabsko-izraelska, określana często „wojną o niepodległość”²⁸ rozpoczęła się z dniem proklamacji państwa Izrael (14 maja 1948 roku). Jednakże faktycznie do pierwszych starć doszło wcześniej niż się potocznie przypuszcza.

Blisko pół roku przed ustanowieniem Izraela, od listopada 1947 roku, dochodziło do ataków arabskich oddziałów na ludność żydowską²⁹. Przeprowadzane napady koncentrowały się na: głównych węzłach komunikacyjnych pomiędzy żydowskimi osadami, na samych osadach znajdujących się w pobliżu miejscowości Lod³⁰ oraz na pasie wybrzeża pomiędzy Tel-Awivem a Hajfą. Dodatkowo tego typu działaniom arabskim towarzyszyły masowe demonstracje Arabów, sprzeciwiające się

²⁶ Obecnie Jordania.

²⁷ Faktycznie do wojny przystąpiły jedynie cztery państwa arabskie. Arabia Saudyjska i Jemen ograniczyły się do wypowiedzenia wojny, bez podjęcia wiążących działań ofensywnych.

²⁸ Zob. C. Kącki, *Izrael Informator*, s. 11.

²⁹ *Rezolucja ONZ w sprawie podziału Palestyny*, <http://www.izrael.badacz.org/historia/1947wojna.html>, dostęp z dnia: 20.02.2013 r.

³⁰ *Ibidem*.

utworzeniu nowego państwa³¹. Arabowie domagali się objęcia władzy nad palestyńskimi terenami mandatowymi zależnymi od Wielkiej Brytanii.

Niski poziom organizacji, słabe wyposażenie oraz brak regularnej armii charakteryzowały stronę żydowską, która musiała przeciwstawić się w pierwszej kolejności powstańcom palestyńskim i kolejno armiom arabskim. Podstawowym komponentem obrony przyszłego państwa Izrael była Hagana³², jako organizacja paramilitarna, czy też określana jako formacja samoobronna, stworzona w celu ochrony osad narodu dawidowego w Palestynie. Hagana była wspierana przez mniejsze organizacje o podobnym charakterze – np. Irgun, Lehi i Mahal³³. Tego typu związki paramilitarne stały się podstawą do stworzenia Sił Obronnych Izraela w 1948 roku. Pod koniec 1947 roku żydowskie siły zbrojne liczyły 39 tys. żołnierzy³⁴. Stanowiło to dość przeważającą siłę w porównaniu do oddziałów palestyńskich, które dysponowały ok. 10 tys. osób (wraz z egipskimi oddziałami wsparcia al-Husajniego)³⁵. Jednakże w niepotwierdzonej sytuacji polityczno-międzynarodowej Żydzi obawiali się podejmować radykalne działania zmierzające do rychłego rozwiązania problemów z użyciem znaczącej siły.

Wiele z przeprowadzanych ataków po obu stronach miało charakter typowo terrorystyczny, często wykorzystywano samochody-pułapki oraz inne środki z użyciem bomb. Oprócz ofiar wśród ludności cywilnej, nadmiernie niszczona była również infrastruktura mniejszych aglomeracji miejskich. Ludność pozbawiana była miejsc zamieszkania, dostaw zaopatrzenia oraz innych podstawowych środków do życia. W czasie dwóch miesięcy na przełomie lat 1947-1948 zginęło blisko tysiąc osób, a ponad 2 tys. zostało rannych³⁶.

Początkowo, działania Palestyńczyków odnosiły sukcesy, lecz zostały one zakończone na początku 1948 roku, gdy oddział Hagany zdecydowały się zakończyć próby przełamania arabskich blokad osad żydowskich. Nowa taktyka działań Hagany opierała się na dążeniu do scalenia dysponowanych terytoriów i stworzeniu linii obrony³⁷. Równoczesnym działaniem przeprowadzonym przez Ben Guriona³⁸ było ogłoszenie obowiązkowego poboru³⁹, co w efekcie powiększyło potencjał sił syjonistycznych. Ponadto pozyskano wsparcie finansowe od mniejszości żydowskiej ze

³¹ Demonstracje odbywały się przede wszystkim w Jerozolimie, gdzie dochodziło do licznych rozruchów arabskich, które plądrowały i podpalały sklepy i inne budynki w żydowskiej dzielnicy miasta.

³² HaHagana – [hebr. obrona]; bojowa organizacja paramilitarna, stworzona w celu ochrony kibuców i farm żydowskich na terenach palestyńskich oraz podejmowania zbrojnych działań przeciwko brytyjskim władzom mandatu palestyńskiego. Stanowiła podstawę do utworzenia Sił Obronnych Izraela.

³³ Organizacje paramilitarne o charakterze zbliżonym do Hagany, składały się w dużej mierze z osób pochodzących z całego świata (spora część ze Stanów Zjednoczonych), którzy specjalnie przybyli do Palestyny, aby wspólnie walczyć o powstanie państwa Izrael, jako miejsca dla wszystkich Żydów.

³⁴ Zob. P. Liskiewicz, *Wojna o niepodległość Izraela 1948-1949*, <http://www.magazyncl.pl/wojna-o-niepodlegloscizraela-1948-1949>, dostęp z dnia 20.02.2013 r.

³⁵ Zob. *Ibidem*.

³⁶ Zob. Y. Gelber, *Palestine 1948. War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem*.

³⁷ http://www.knesset.gov.il/holidays/eng/independence_day_war.htm, dostęp z dnia: 21.02.2013 r.

³⁸ Ben Gurion – jeden z działaczy i przywódców ruchu syjonistycznego oraz głównych założycieli ruchu syjonistycznego. Po proklamacji państwa Izrael objął funkcję premiera.

³⁹ Nowy obowiązek poboru dotyczył zarówno mężczyzn jak i kobiet w wieku od 15 do 40 lat.

Stanów Zjednoczonych oraz dokonano zakupów wyposażenia od Czechosłowacji⁴⁰. Po pierwszych dostawach broni, szala zwycięstwa zaczęła przechylać się na stronę żydowską, która już w marcu 1948 roku skupiła się na działaniach ofensywnych.

W kwietniu, oddziały Hagany zmusiły do opuszczenia swoich posiadłości blisko 2,6 tys. arabskich mieszkańców, takich miejscowości jak Chirbet-Azun, Dumejra, Nufejat oraz Fogara⁴¹. Poza „łagodnymi” sposobami traktowania arabskiej siły żydowskie uciekały się również do dokonywania masakr, takich jak w miejscowości Deir Jassin (okolice Jerozolimy). Oddziały Irgun i Lehi w sile 120 osób przez dwa dni dokonywały mordów zarówno mężczyzn, kobiet, jak i dzieci. Obecnie źródła niejednoznacznie definiują liczbę ofiar, która waha się od 100 do 250 zamordowanych⁴². Podobnie ma się sytuacja z miejscem pochówku ofiar, mówi się o kopalni lub studni⁴³. Wydarzenia z Deir Jassin oraz z innych miejscowości, gdzie dopuszczono się podobnych zbrodni zostały wykorzystane do działalności propagandowej zarówno przez stronę arabską, jak i żydowską. Wywołało to panikę i popłoch wśród ludności arabskiej. Krążące pogłoski, często wyolbrzymione, doprowadziły w końcu do exodusu ludności arabskiej z terenów palestyńskich. Swoje domy opuściło ponad 250 tys. Arabów (zob. mapa nr 2)⁴⁴. Niewielkie oddziały Hagany były zdolne zmusić przerażonych Palestyńczyków do opuszczenia miast, nawet tak dużych jak Tyberiada. Wywoływało to zdziwienie u samych Żydów, którzy byli zaskoczeni takim rozwojem sytuacji. Niektórzy uciekinierzy nawet nie widzieli izraelskiego żołnierza, a pomimo tego byli zdolni opuścić własne domy. Domniemano, iż arabskie działania propagandowe miały przedstawić naród żydowski w jak najbardziej negatywnym świetle, a państwa arabskie zmotywować do udziału w zbliżającej się wojnie⁴⁵. Szukano rzetelnego powodu do usprawiedliwienia przyszłych działań wojennych przed środowiskiem międzynarodowym.

⁴⁰ Umowa przewidywała w pierwszym terminie dostawę 4,5 tys. karabinów, 200 karabinów maszynowych oraz dużą ilość amunicji; <http://www.izrael.badacz.org/historia/1947wojna.html>, dostęp z dnia: 20.02.2013 r.

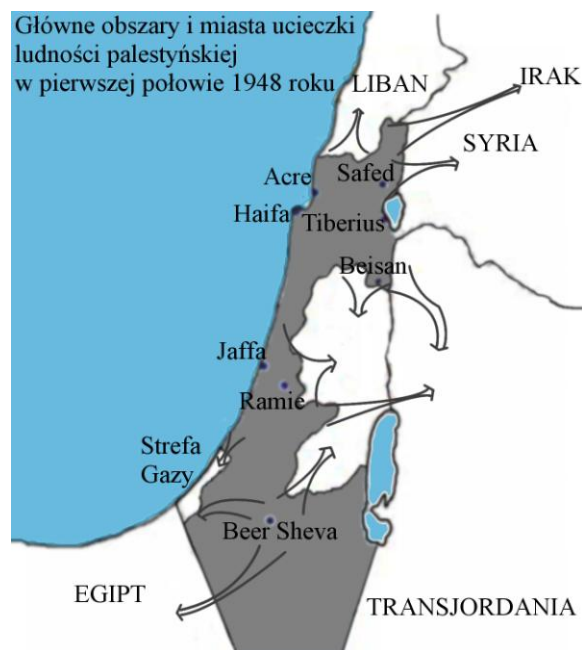
⁴¹ *Rezolucja ONZ w sprawie podziału Palestyny*, <http://www.izrael.badacz.org/historia/1947wojna.html>, dostęp z dnia 20.02.2013 r.

⁴² Kierunki w które udali się Palestyńscy uchodźcy przedstawia mapa nr 1; *64 lata temu*, <http://wolnemedi.net/historia/64-lata-temu/>, dostęp z dnia 20.02.2013 r.; <http://www.deiryassin.org/index.html>, dostęp z dnia: 20.02.2013 r.

⁴³ Zob. *64 lata temu*, <http://wolnemedi.net/historia/64-lata-temu/>, dostęp z dnia: 20.02.2013 r.; <http://www.deiryassin.org/Index.html>, dostęp z dnia: 20.02.2013 r.

⁴⁴ Zob. P. Liskiewicz, *Wojna o niepodległość Izraela 1948-1949*, <http://www.magazyncel.pl/wojna-o-niepodlegloscizraela-1948-1949>, dostęp z dnia 20.02.2013 r.

⁴⁵ *The failure of the armistice* [w:] *Attitude of the parties on the territorial issue; Eighth Progress Report of the Palestine Conciliation Commission*, A/1367/Rev. 1, 23 październik 1950, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign%20Relations/Israels%20Foreign%20Relations%20since%201947/1947-1974/3%20Attitude%20of%20the%20parties%20on%20the%20territorial%20issue>, dostęp z dnia: 21.02.2013 r.

Mapa nr 2. Opracowanie własne na podstawie: źródło internetowe –

Źródło: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/refmap48.html>, dostęp z dnia 26.02.2013 r.

Działania militarne skierowane przeciwko powstańcom palestyńskim prowadzone przez Haganę i inne żydowskie oddziały paramilitarne, pomimo początkowych trudności, zdołały utrzymać własne osady, a nawet doprowadzić do zdobycia nowych terenów. Opuszczenie domostw przez Palestyńczyków w tak spektakularnej liczbie nie byłoby możliwe, gdyby nie złożona indoktrynacja zarówno ze strony żydowskiej, jak i arabskiej. Problem uchodźców palestyńskich do dziś jest jedną z najważniejszych przyczyn konfliktu bliskowschodniego. Kwestia migracji Arabów z terenów Palestyny pojawiała się również jako podłoże każdej następnej wojny arabsko-izraelskiej. Ponadto wpojone negatywne poglądy i uprzedzenia wymierzone w naród żydowski przechodziły z pokolenia na pokolenie, wciąż pogłębiając obopólną nienawiść.

Konflikt na Bliskim Wschodzie w drugim kwartale 1948 roku nadal się rozwijał. Eskalacja wydarzeń nastąpiła wraz utworzeniem i oficjalną proklamacją państwa Izrael, w dniu 14 maja. Państwa członkowskie Ligi Arabskiej wyraziły swój sprzeciw co do powstania nowego państwa na terenie Palestyny. Do pierwszych walk doszło wieczorem tego samego dnia, gdy oddziały egipskie zaatakowały jedną z osad żydowskich w pobliżu Gazy⁴⁶. Izrael był przekonany, że prawdziwe walki o niepodległe państwo nie zakończyły się na podpisaniu oficjalnych dokumentów.

Koalicja państw arabskich był kierowana przez emira Transjordanii – as-Sayyida Abdullaha⁴⁷. W różnych publikacjach naukowych często można spotkać się ze stwierdzeniem, że siły interwencyjne państw arabskich kolosalnie przeważały nad całym Izraelem i nowo powstałymi Siłami Obronnymi Izraela⁴⁸. Jest to prawdą do pewnego stopnia. Siły arabskie potencjalnie posiadały przewagę pod względem liczności i wyposażenia, jednak faktyczny procent wykorzystanych możliwości nie

⁴⁶ <http://www.izrael.badacz.org/historia/state.html>, dostęp z dnia: 21.02.2013 r.

⁴⁷ http://www.izrael.badacz.org/historia/1_war.html, dostęp z dnia: 21.02.2013 r.

⁴⁸ Zob. C. Kącki, *Izrael - Informator*, s.138.

był tak dominujący jak można byłoby przypuszczać⁴⁹. Początkowo obóz arabski liczył w sumie 23 tys. bojowników, natomiast strona izraelska dysponowała siłą bliską 30 tys. żołnierzy⁵⁰. W trakcie ponad rocznych walk potencjał obu armii drastycznie się zmieniał. Izraelska armia, wiosną 1949 roku dysponowała już niemalże 120 tys. żołnierzy, a państwa arabskie – 60 tysięcy⁵¹. Najlepszymi oddziałami szturmowymi sił izraelskich były jednostki Palmach, wyodrębnione spośród Hagany, zaś po drugiej stronie dysponowano elitarną jednostką w postaci Legionu Arabskiego⁵².

Pierwsza faza wojny była dość trudna dla Izraela. Czynnikiem przemawiających na niekorzyść narodu żydowskiego było wiele. Przede wszystkim brak wyraźnej linii obrony. Postawiono na umocnione osiedla, pełniące role fortec. Miały one wytrzymać pierwszą falę ataków. Innymi słabościami był wciąż niski poziom wykształcenia, braki w wyposażeniu oraz straty odniesione w dotychczasowych walkach z powstańcami palestyńskimi. Jednakże należy pamiętać o wciąż rosnących zasobach ludzkich Izraela. Pomimo prowadzonych walk i obawą przed powtórką z holocaustu II wojny światowej, z całego globu naród żydowski napływał do „ziemi obiecanej”, teoretycznie zapewniając nieprzerwane posiłki w postaci nowych imigrantów-rekrutów. Izraelowi zależało na jak najszybszym powiększeniu potencjału ludzkiego młodego państwa. Z jednej strony działało to na korzyść w wyścigu demograficznym na Bliskim Wschodzie. Natomiast z drugiej, pogłębiało to problemy natury gospodarczej i finansowej. Pojawiły się trudności ze znalezieniem nowych mieszkań, pracy i środków niezbędnych do życia obywatelom Izraela.

Siły koalicji arabskiej, wprawdzie dysponujące lepszymi technologiami oraz wsparciem ze strony stacjonujących na Bliskim Wschodzie oddziałów brytyjskich⁵³, nie zdołały osiągnąć odpowiedniego poziomu przygotowania, a w trakcie walk, skutecznej koordynacji działań⁵⁴. Dowódcy wojsk arabskich kierowali się przede wszystkim własnymi ambicjami, a nie konsekwentnymi działaniami oraz chęcią obrony i prawami uchodźców palestyńskich. Na terenach od pustyni Nagev, poprzez okolice Hebronu aż do korytarza prowadzącego do Jerozolimy, Siły Obronne Izraela toczyły walki z wojskami egipskimi i jordańskimi. Na wysokości Tel Awiwu atakowała armia iracka

⁴⁹ Zob. *The Debate About 1948* Avi Shlaim *International Journal of Middle East Studies*, <http://users.ox.ac.uk/~ssfc0005/The%20Debate%20About%201948.html>, dostęp z dnia: 22.02.2013 r.

⁵⁰ W zależności od źródeł, liczby te mogą się różnić od siebie. W publikacjach zachodnich pojawiają się wartości, dotyczące izraelskiej armii większe o 10 tys. żołnierzy, natomiast w niektórych arabskich te liczby są niemalże dwa razy większe! Natomiast w publikacjach polskich spotyka się następujące informacje (na dzień wybuchu wojny – 14 maja 1948 r.): 60 tys. żołnierzy Sił Obronnych Izraela, którzy dysponowali 10 tys. karabinów, 450 pistoletami maszynowymi, 180 ciężkimi karabinami maszynowymi, 100 moździerzami, 650 granatnikami i 20 lekkimi samolotami typu Auster. Po stronie arabskiej: 55 tys. żołnierzy, 3 pułki czołgów, 80 samolotów i 6 okrętów. Opracowanie na podstawie: Bartnicki A. (red. nauk.), *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869-2000*, s. 508; http://www.moqatel.com/openshare/Behoth/Siasia2/Harb48/sec16.doc_cvt.htm, dostęp z dnia 22.02.2013 r.

⁵¹ *Israeli War of Independence: Background & Overview*, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/1948_War.html, dostęp z dnia: 02.04.2013 r.

⁵² Al-Dżejsz al-Arabi [arab. Legion Arabski] – oddziały piechoty zmechanizowanej wojsk Transjordanii, utworzone w 1920 roku przy współpracy z brytyjskimi władzami mandatowymi. Oddział był tworzony z żołnierzy, którzy brali udział w walkach przeciwko Turcji podczas I Wojny Światowej.

⁵³ Oddziały brytyjskie stacjonujące na Bliskim Wschodzie zobowiązały się do pomocy stronie arabskiej w walkach jedynie na terytoriach nie należących do Izraela.

⁵⁴ Zob. P. Liśkiewicz, *Wojna o niepodległość Izraela 1948-1949*, <http://www.magazyncei.pl/wojna-o-niepodlegloscizraela-1948-1949>, dostęp z dnia 20.02.2013 r.

oraz inne ochotnicze wojska ze strony arabskiej⁵⁵, a na froncie północnym oddziały libańskie i syryjskie⁵⁶.

Za najbardziej zajadłą bitwą podczas „wojny o niepodległość” uważa się starcie wojsk izraelskich z egipskimi, do którego doszło 22 maja 1948 roku. Siły egipskie zaatakowały kibuc Rama Rachel, z którego niezwłocznie ewakuowano ludność cywilną. Niebawem osada została odbita przez oddziały Palmach wspierane innymi jednostkami z organizacji zbrojnej Irgun. Nie stanowiło to końca walk. Kibuc kilkakrotnie przechodził jeszcze z „rąk do rąk”. Mimo wszystko, pozostał po stronie żydowskiej⁵⁷.

Oprócz walk prowadzonych przez Sił Obronne Izraela w samym Izraelu, dochodziło również do starć w innych państwach (np. w Egipcie i Maroku). Społeczność żydowska zamieszkująca państwa arabskie organizowała różne formy strajku i protesty, a nawet uciekała się do zamachów bombowych⁵⁸.

Należy również pamiętać o ciągłym procesie migracji Palestyńczyków z terenów objętych walkami. Ucieczki Arabów nadal były spowodowane, wcześniej już opisaną propagandą, ciągłymi starciami wojsk na terenach mieszkalnych i wymuszeniami ewakuacji ze strony żydowskiej. Całkowita liczba uchodźców szacowana jest na blisko 750 tys., co stanowiło ponad połowę ludności rdzennej regionu⁵⁹. Dla Izraela oznaczało to zmniejszenie natężenia problemów z powstańcami w obrębie państwa. Natomiast dla ościennych państw arabskich – napływ imigrantów i związane z tym narastające problemy. Wprawdzie przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne rezolucja nr 194⁶⁰ umożliwiła powrót uchodźców do swoich domów lub wypłatę należnych odszkodowań, to Izrael i tak się z niej nie wywiązywał, blokując prawo powrotu do utraconych miejsc zamieszkania i reszty dobytku.

Do końca maja 1948 roku wojskom jordańskim i ich Legionom Arabskim udało się zająć większość terenów Zachodniego Brzegu Jordanu przewidzianych dla państwa palestyńskiego⁶¹. Wczesne starania Izraela o przejęcie tych terenów zakończyły się klęską. Siły izraelskie poświęcały większą uwagę walkom z Syrią i Egiptem, które nieuchronnie miażdżyły linie obronne Izraela. Już w czerwcu Strefa Gazy była całkowicie kontrolowana przez Egipt. Natarcia od strony północnej i południowej zostały jednak szybko zakończone poprzez wyczerpanie i straty głównych sił koalicji

⁵⁵ Arabia Saudyjska, Jemen i inne mniejsze ochotnicze oddziały.

⁵⁶ Zob. M. Friedman (director of The Pedagogic Center, The Department for Jewish Zionist Education, The Jewish Agency for Israel), *The Arab Invasion*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsources/History/invaade48.html>, dostęp z dnia 26.02.2013 r.

⁵⁷ Zob. P. Liskiewicz, *Wojna o niepodległość Izraela 1948-1949*, <http://www.magazyncel.pl/wojna-o-niepodlegloscizraela-1948-1949>, dostęp z dnia 20.02.2013 r.

⁵⁸ *Arabska inwazja*, http://www.izrael.badacz.org/historia/1_war.html, dostęp z dnia 23.02.2013 r.

⁵⁹ United Nations General Progress Report And Supplementary Report Of The United Nations Conciliation Commission For Palestine, <http://domino.un.org/unispal.nsf/9a798adbf322aff38525617b006d88d7/93037e3b939746de8525610200567883>, dostęp z dnia: 10.02.2013 r.; Zob. A. Bartnicki (red. nauk.), *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869-2000*, s. 509; Liskiewicz P., *Wojna o niepodległość Izraela 1948-1949*, <http://www.magazyncel.pl/wojna-o-niepodleglosc-izraela-1948-1949>, dostęp z dnia 20.02.2013 r.

⁶⁰ *194 Palestine – Progress Report of the United Nations Mediator*, <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/C758572B78D1CD0085256BCF0077E51A>, dostęp z dnia 27.02.2013 r.

⁶¹ Zob. M. Jadwiszczok, *Pierwsza wojna izraelsko-arabska 1948 rok i jej wpływ na formowanie się Izraelskich Sił Obronnych*, s. 173.

arabskiej. Do tego dochodziły również ich problemy logistyczne. Dostawy zaopatrzenia w znikomym stopniu pokrywały potrzeby wojsk arabskich⁶².

11 czerwca 1948 roku zakończyła się pierwsza faza wojny. Rada Bezpieczeństwa ONZ narzuciła zawieszenie broni⁶³. Po stronie izraelskiej zginęło blisko 1600 osób, z czego prawie 400 to cywile⁶⁴. Strona arabska odniosła straty szacowane na 1400 zabitych żołnierzy⁶⁵. Dodatkowo należy uwzględnić liczbę rannych oraz jeńców wojennych⁶⁶. Przerwa w walkach została wykorzystana do wzmocnienia i regeneracji mocno osłabionych sił. Izrael przy wsparciu głównie Związku Radzieckiego uzyskał dużą pomoc finansową i wyposażeniową. Koalicja arabska nie była w stanie przywrócić pełni sił w rejonach walk. Warto jednak zauważyć, iż w wyniku tak niefortunnego obrotu wydarzeń, postawiono na walkę z mniejszościami żydowskimi znajdującymi się na terenach państw arabskich. Dokonywano konfiskaty majątku, aresztowań oraz wymuszeń emigracji ludności żydowskiej.

Drugi etap „wojny o niepodległość” rozpoczął się dzień przed wygaśnięciem rozejmu – 8 lipca 1948 roku⁶⁷. Oddziały egipskie zaatakowały Nagebę. Atak okazał się jednak nieskuteczny. Izrael rozpoczął kontrofensywę. Wnioski wyciągnięte z dotychczasowych starć, osłabienie koalicji antyizraelskiej oraz nowy sprzęt dawał przewagę żydowskim wojskom. W szczególności należy wyróżnić wykorzystanie „latających fortec” B17, zakupionych od USA, do bombardowań oraz spektakularne operacje jednostek specjalnych przeprowadzane na obiekty arabskie. Siły Izraela najskuteczniejsze walki przeprowadziły na froncie północnym i centralnym, jednakże same również poniosły duże straty. Udało się im objąć kontrolę nad Zachodnią i Dolną Galileą. Ten etap wojny nie trwał długo, już 18 lipca ONZ narzuciła drugi rozejm, który miał trwać do 15 października 1948 roku⁶⁸.

Wprowadzone drugie zawieszenie broni było wielokrotnie łamane. Ponowne walki z krótkimi przerwami na rozejm zostały określone jako trzeci etap wojny. Były one prowadzone aż do lipca 1949 roku. Wojna dobiegała końca, wyłaniając zwycięską stronę – Izrael. W 1949 roku nasiliły się procesy tworzenia instytucji młodego państwa żydowskiego. Izrael, udowadniając swoją siłę, zachęcił do powrotu do „ziemi obiecanej” resztę narodu żyjącego w diasporze. W przeciągu jednego miesiąca do Izraela przyjeżdżało nawet do 30 tys. nowych imigrantów. Nasiliły się dotychczasowe problemy związane z mieszkaniem, pracą oraz środkami do życia. Władze Izraela musiały podjąć konieczne kroki, umożliwiające kontynuowanie procesu żydowskiego osadnictwa, w celu zapewnienia miejsc dla nowych obywateli. Efektem tego były kolejne wojny, gdzie Izraelskie Siły Obronne zdobywały coraz to nowsze terytoria. Do dziś widoczne są tego skutki, pomimo potępienia żydowskich zapędów osiedleńczych przez podmioty międzynarodowe, osadnictwo jest nadal kontynuowane.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Arabska inwazja*, http://www.izrael.badacz.org/historia/1_war.html, dostęp z dnia 23.02.2013 r.

⁶⁴ *1948 Arab-Israeli War*, <http://wars.findthedata.org/1/57/1948-Arab-Israeli-War>, dostęp z dnia: 02.04.2013 r.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Rozbieżność pomiędzy liczbą rannych po stronie izraelskiej i arabskiej wahają się od 2 tys. do 4,5 tys.

⁶⁷ Zob. T. Mleczek, *Konflikty zbrojne Izraela cz.II – wojna o niepodległość (1948)*, http://www.mojeopinie.pl/Konflikty_zbrojne_izraela_cz_ii_wojna_o_niepodleglosc_1948,3,1219837237, dostęp z dnia: 23.02.2013 r.

⁶⁸ *Arabska inwazja*, http://www.izrael.badacz.org/historia/1_war.html, dostęp z dnia 26.02.2013 r.

Ostateczne porozumienie o zawieszeniu broni dotyczące „wojny o niepodległość” zostało zawarte na wyspie Rodos, 20 lipca 1949 roku⁶⁹. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie zarzucona groźba interwencji zbrojnej ze strony ONZ oraz Wielkiej Brytanii⁷⁰. Cel Izraela, którym było przetrwanie nowego państwa został osiągnięty, ponadto naród żydowski zyskał nowe terytorium⁷¹. Inaczej sytuacja wyglądała po stronie arabskiej. Fatalne zakończenie wojny przyczyniło się do zapoczątkowania fali przewrotów i buntów w krajach arabskich o długotrwałych skutkach. Niezadowolenie społeczne związane z kwestią obecności Izraela spowodowało również stagnację w zawieraniu jakichkolwiek porozumień z Izraelem, ze względu na hipotetyczne pogorszenie sytuacji wewnętrznej w państwach arabskich, wywołane jakimikolwiek działaniami na rzecz Izraela.

Kolejne lata po wojnie przyniosły wzrost antysemityzmu oraz wzmożenie częstotliwości ataków terrorystycznych. W celu ograniczenia wzrostu demograficznego w Izraelu, Żydom zamieszkującym kraje arabskie uniemożliwiono opuszczenie państwa. Pod koniec 1948 roku ich liczba szacowana była na 856 tys. Żydów⁷². W kwestii terroryzmu, pierwsze ataki zaczepne były skierowane przeciwko osadom Izraela, który w dość krótkim czasie zaczął odpowiadać na tego typu działania podobnymi atakami na obiekty arabskie poza granicami Izraela.

Wojna o niepodległość Izraela często oceniana jako najcięższa wśród konfliktów arabsko-izraelskich, przyczyniła się do wielu zmian w regionie Bliskiego Wschodu. Wydarzenia z 1948 roku spowodowały nie tylko zmianę układu geopolitycznego, ale również głębokie przeobrażenie społeczności tego regionu. Odnosi się to do tak normatywnych zagrożeń, wynikających z wojny jak utrata życia i zdrowia, ale i również do całego szeregu innych, dotyczących się długofalowych zmian w naturze społeczeństwa. Uważane ze jedną z podstaw konfliktu – migracje Palestyńczyków, doprowadziły do spotęgowania uprzedzeń religijnych i kulturowych w stosunku do narodu żydowskiego. W następnych latach i kolejnych konfliktach, podążano za tą animozją. Dochodziło do brutalizacji stosunków międzyludzkich. Konflikt na linii arabsko – żydowskiej z czasem przeistoczył się, pojawiły się również antagonizmy pośród samych Arabów. Niezgodności wystąpiły pomiędzy zwolennikami walki z Izraelem i jego całkowitego zniszczenia, a krzewicielami pokojowych rozwiązań, szukających sposobu na porozumienie i łagodne zakończenie sporów.

PODSUMOWANIE

Izrael poprzez wojnę o niepodległość udowodnił, że jest liczącą się siłą dla państw sąsiednich w regionie Bliskiego Wschodu. Okoliczności i same wydarzenia zaistniałe podczas wojny stały się przyczyną wielkich migracji, co warunkuje

⁶⁹ Porozumienie z Rodos – cztery umowy międzynarodowe zawarte w 1949 roku pomiędzy Izraelem a Egiptem, Libanem, Transjordanią i Syrią w sprawie zawieszenia broni i zakończenia I wojny arabsko-izraelskiej. Zawarcie umowy ponadto ustanowiło linię demarkacyjną pomiędzy Izraelem a państwami arabskimi.

⁷⁰ Zob. A. Bartnicki (red. nauk.), *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869-2000*, s. 509.

⁷¹ Zdobyte terytorium poszerzyło państwo Izrael o około 7 tys. km². Izrael zajmował już 4/5 terytorium byłej Palestyny, z czego 1/3 wbrew decyzji ONZ. Bartnicki A. (red. nauk.), *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869-2000*, s. 509.

⁷² *Arabska inwazja*, http://www.izrael.badacz.org/historia/1_war.html, dostęp z dnia: 26.02.2013 r.

unikalność tego konfliktu. Warto zauważyć, że jedna migrująca grupa narodowościowa, swoimi działaniami na rzecz utworzenia i utrzymania własnego państwa spowodowała wykształcenie się innej grupy, która w pewnym sensie zajęła jej miejsce. Pomimo podjęcia rozpaczliwych starań ze strony Palestyńczyków oraz państw arabskich nie udało się powstrzymać procesu tworzenia państwa żydowskiego. Doszło do wyparcia większości narodu palestyńskiego oraz przejęcia terenów zamieszkiwanych przez nich od wieków i pokoleń. Pierwszy, tak poważny konflikt po II wojnie światowej pomiędzy obecnymi w regionie Bliskiego Wschodu narodami, nie był ostatnim. Kolejne wojny arabsko – izraelskie stanowiły następstwo poprzedniej. Często granica pomiędzy pokojem a krwawymi walkami była śladowa, a bagatelne przyczyny doprowadzały do tragedii. Po dzisiejszy dzień wydarzenia z końca pierwszej połowy XX wieku są źródłem delikatnie ujmując „obopólnej niechęci”, o podłożu religijnym, etnicznym i terytorialnym.

Podsumowując, można stwierdzić, że opisywana wojna i jej następstwa była spowodowana działaniami zarówno strony żydowskiej, jak i arabskiej. Zamierzenia władz izraelskich zostały zrealizowane, niemniej jednak poniesiono poważne straty, które odbiły się w szczególności na bliskowschodnim społeczeństwie.

MIDDLE EAST 1948 – ISRAELI WAR OD INDEPENDENCE HUGE REMOVAL

***Abstract:** The main aim of this paper is to present the genesis and the sequencing of the first Arab – Israeli War, including the related events in the Middle East. In addition in the article, the author would like to take into account an analysis of the social consequences and effects caused by the described events.*

BIBLIOGRAFIA:

1. Bartnicki A. (red. nauk.), *Zarys dziejów Afryki i Azji. Historia konfliktów 1869-2000*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 2009.
2. Franczyk T., *Polityka bezpieczeństwa wybranych państw*, wyd. Karpacki Oddział Straży Granicznej, Kraków 2000.
3. Gelber Y., *Palestine 1948. War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem*, wyd. Sussex Academic Press, Wielka Brytania 2006.
4. Herzl T., *The Jewish State*, 1896 (html version).

5. Jadwiszczok M., *Pierwsza wojna izraelsko-arabska 1948 rok i jej wpływ na formowanie się Izraelskich Sił Obronnych*, wyd. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2010
6. Kącki C., *Izrael Informator*, wyd. Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 1999.
7. Riad A., *Attar Arms and conflict In the Middle East*, wyd. Emerald Group Publishing, USA 2009.
8. Rudnik E., *Państwo Izrael. Analiza politologiczno-prawna*, wyd. Trio, Warszawa 2006.
9. *Strefa śmierci*, Gazeta Wyborcza, nr 113 (1492), 15 maja 1998 r.

Artykuły na stronach internetowych:

1. *194 Palestine – Progress Report of the United Nations Mediator*, www.unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/C758572B78D1CD0085256BCF0077E51A.
2. *64 lata temu*, www.wolnemedi.net/historia/64-lata-temu.
3. Liskiewicz P., *Wojna o niepodległość Izraela 1948-1949*, www.magazyncel.pl/wojna-o-niepodlegloscizraela-1948-1949.
4. Mleczek T., *Konflikty zbrojne Izraela cz.II – wojna o niepodległość (1948)*,
5. *Palestyna pod władzą brytyjską (1917-1948), Polityka władz mandatowych*, www.izrael.izraelczyk.pl/?p=32.
6. *The Debate About 1948 Avi Shlaim International Journal of Middle East Studies*, ww.users.ox.ac.uk/~ssfc0005/The%20Debate%20About%201948.html.

Strony internetowe:

1. www.1948.org.uk
2. www.deiryassin.org www.domino.un.org
3. www.focus.pl
4. www.izrael.badacz.org
5. www.jewish.org.pl
6. www.jewishvirtuallibrary.org
7. www.knesset.gov.il
8. www.mfa.gov.il
9. www.mojeopinie.pl
10. www.moqatel.com
11. www.zionism-israel.com